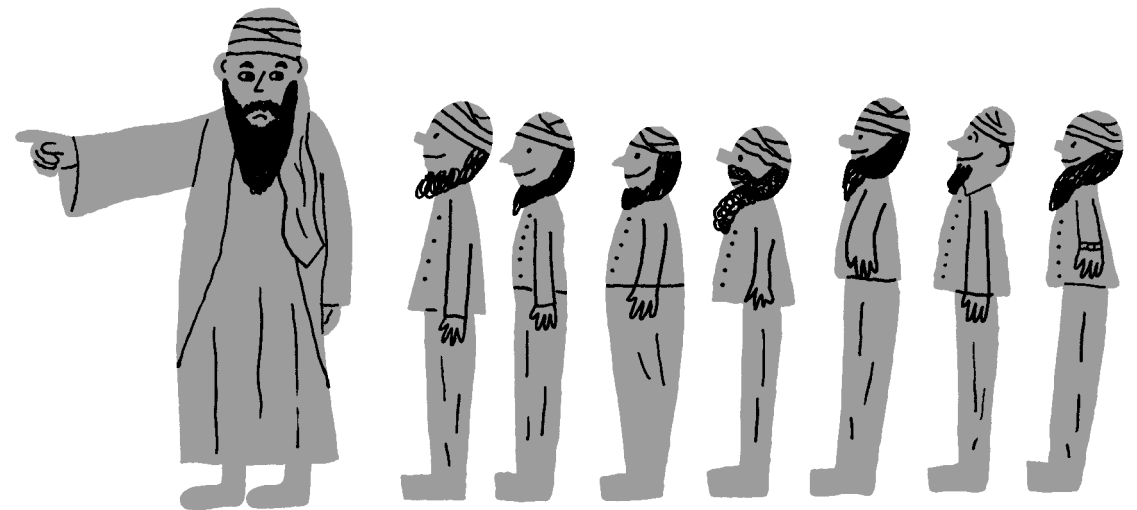

BRYNJAR LIA

OSAMA BIN LADEN

MANNEN
BAK
AL-QAIDA

YOKOLAND

Den rådende oppfatningen om at Osama bin Laden skjulte seg i en hule i en pashtunsk landsby på grensen mellom Afghanistan og Pakistan, viste seg å være helt feil. Det samme var antakelsen om at han kun var en isolert gallionsfigur, uten evne til å styre terrornettverkets operasjoner. Hendelsene i Abbottabad har lært oss hvor lite man egentlig vet om al-Qaida.

NATT TIL 2. MAI 2011 stormet amerikanske spesialstyrker et huskompleks i den pakistanske byen Abbottabad og drepte Osama bin Laden og flere av hans nærmeste medarbeidere. Raidet etterlot seg mange ubesvarte spørsmål: Hvorfor ble bin Laden tatt først nå, snart ti år etter 11. septemberangrepene? Hvorfor i Abbottabad, i en garnisonby tilsynelatende under full kontroll av det mektige pakistanske militærvæsenet, og hvorfor i et relativt velstående boligområde bare noen hundre meter fra det pakistanske militærakademiet? Detaljene om hva som faktisk skjedde under raidet forblir også uavklart og har skapt grobunn for utallige spekulasjoner og konspirasjonsteorier.

En viktig lærdom kan vi allikevel trekke fra Abbottabad. Det er behov for større ydmykhet og forsiktighet om hva man faktisk vet og ikke vet om internasjonale terrorisme. Aksjonen mot bin Laden den 2. mai gjør flere av de vanligste antakelsene om al-Qaida og dets leder til skamme. Omtrent samtlige informerte gjetninger om bin Ladens skjulested pekte i retning av de utilgjengelige pashtunske stammeområdene mellom Pakistan og Afghanistan, på tross av at en rekke av organisasjonens operative ledere har blitt pågrepet i pakistanske storbyer. Mange al-Qaida-kjennere har ment at bin Ladens evne til å unnsnippe så lenge kunne forklares med hans legendariske hang til enkel og asketisk livstil. Han kunne således lett tilpasse seg livet i en av Pakistans utallige fattige landsbyer

i fjellene. Den ubeskjedne eiendommen hans i Abbottabad til over én million dollar fremstår imidlertid ikke som en askets førstevalg. Det har vært noe større uenighet vedrørende den pakistanske etterretningstjenestens (*Inter-Services Intelligence*, ISI) policy vis-à-vis al-Qaida, men de fleste har ment at ISI har vært aktive i å bekjempe al-Qaida, selv om organisasjonen sannsynligvis yter betydelig støtte til den afghanske Taliban-geriljaen. Dersom det nå skulle vise seg at ISI også har gitt beskyttelse til bin Laden, vil det kunne ha stor politiske sprengkraft, både internt i Pakistan og for forholdet til USA.

Bin Ladens lederrolle

I etterpåklokskapens lys er det imidlertid antakelsen om bin Ladens tilbaketrunkne lederskapsrolle som kanskje vil bli stående som den akademisk sett mest pinlige feilslutningen etter Abbottabad. Helt siden bin Laden rømte fra det amerikanske bomberegnet over Tora Bora i Afghanistan senhøstes 2001, har man antatt at al-Qaidas lederskap har prioritert egenbeskyttelse meget høyt. Derfor har man trodd at det operative ansvaret ble delegert til mellomledernivået, at bin Laden har måttet isolere seg og dermed ble frarøvet muligheten til å kunne fungere som daglig leder og øverstkommanderende. Det har rett nok vært konkurrerende tolkninger vedrørende hvordan al-Qaida ble ledet: En skole har gått så langt som å hevde at al-Qaidas

middelaldrende ledere er blitt irrelevante, og at man nå står overfor en bredere autonom bevegelse av unge jihadister som gjennomfører operasjoner på egenhånd i al-Qaidas navn. En annen og mer utbredt oppfatning har vært at al-Qaida har maktet å opprettholde en organisert ledelse, om enn i noe svekket form, og har vært i stand til å erstatte tap av mellomledere, trene nye rekrutter og lede operasjoner globalt. Begge skolene har imidlertid vært enige om at bin Ladens rolle var marginal i operasjonell sammenheng og har hevdet at han kun skisserte den overordnede strategiske retningen, blant annet gjen-

kommunisert direkte med organisasjonen på ulike nivåer, ikke bare om større strategiske valg, men også om lederskapsutnevnelser og planlegging av nye aksjoner. Han skal også ha fremvist en sterk hang til detaljstyring og stor interesse for rent taktiske spørsmål. Bin Laden hadde hodet sitt «langt nede i gresset når det gjaldt hvem som var de beste operatørene, og hva som var de beste målene og timingen», ifølge en amerikansk kilde.

Vi kan naturligvis ikke vite sannhetsgehalten i disse lekkasjene før dokumentene fra Abbottabad eventuelt blir offentliggjort, men bildet av bin Laden

“ **Det har vært nærmest unison enighet om at bin Ladens lederskapsrolle i al-Qaida var å være inspirator, ikonisk skikkelse og samlende symbol** ”

nom en rekke offentliggjorte taler. Det har vært nærmest unison enighet om at bin Ladens lederskapsrolle i al-Qaida var å være inspirator, ikonisk skikkelse og samlende symbol.

Også denne antakelsen ser å ut til å stå for fall. Da de amerikanske elitesoldatene gjennomførte boligkomplekset i Abbottabad, fant de store mengder minnepinner, PC-er, disketter, notatbøker og annet skriftlig materiale. Omtrent ingenting av dette materialet er frigitt, bortsett fra korte videoklipp som viser en grånende bin Laden betrakte seg selv på TV – et åpenbart forsøk fra amerikanske myndigheter på å redusere bin Laden fra helteskikkelse til forfengelig tåpe. Men ifølge en rekke lekkasjer til amerikanske massemedier viser materialet at bin Laden var langt mer direkte involvert i al-Qaidas aktiviteter enn det man tidligere antok. De over 100 minnepinnene inneholder angivelig en meget omfattende e-postkorrespondanse. Bin Laden skal ha

som en detaljstyrende sjef helt til det siste kan godt vise seg å stemme. En nærmere lesning av bin Ladens offentlige taler viser tydelige spor i den retning. For eksempel i et lydbandopptak som ble publisert kort tid etter Irak-krigens utbrudd i 2003 bruker bin Laden overraskende mye plass på å gi spesifikke taktiske råd til opprørerne. Videre ser man i dokumentene fra al-Qaidas tidlige historie at organisasjonen var langt mer byråkratisk og lederstyrt enn tidligere antatt. På 1990-tallet ble bin Laden dessuten kritisert for å være en autoritær leder og lite lydhør overfor sine rådgivere.

Det er også grunn til å revurdere en annen dominerende læresetning om bin Laden: Hans rolle som al-Qaidas viktigste inspirator og ledestjerne for unge ekstremister i dag. Det er ingen tvil om at bin Laden ble elsket og dyrket av sine disipler på 1990-tallet, ikke bare av de flere hundre krigsveteranene som sto på hans lønningsliste. Tusenvis av tilreisende unge menn kom til Afghanistan for å «delta i jihad»

og møte denne myteomspunne krigshelten som våget å utfordre Saudi-Arabia og USA, og som ble portrettert og intervjuet i beste sendetid på CNN, Al-Jazeera og andre ledende, internasjonale nyhetskanaler.

Det er imidlertid ikke klart om man kan tale om en tilsvarende bin Laden-effekt i dag. Mens bin Laden brukte mye tid med rekruttene i treningsleirene på slutten av 1990-tallet, finnes det ikke kjente eksempler på at bin Laden har møtt andre enn noen meget få innvidde de siste ti årene. Hans mulighet for å inspirere og oppildne nye tilhengere må dermed ha blitt redusert. I motsetning til Velupillai Prabhakaran, den nå avdøde lederen for

ter som promoterer langt mer enn bin Ladens noe monotone taler. På det tidspunktet da bin Laden ble drept, men før al-Qaida offisielt hadde annonsert hans død, hadde et av de mest kjente jihadistforumene, *Ansar Al-Jihad Network*, faktisk ingen av bin Ladens taler blant sine «ti på topp»-produkter. (Disse finner man som fargerike, blinkende bannere øverst på portalsiden på forumene). I stedet prioriterte forumet en rekke andre produkter, de fleste produsert av medieselskapet *al-Sahab*, som er al-Qaidas mest offisielle og autoritative mediebyrå. På ti på topp-listen fant man flere taler av kjente predikanter på arabisk og urdu og en epistel

“ Det er ingen Stalin-lignende personkult rundt bin Laden og hans skrifter ”

tamilgeriljaen LTTE, som etter sigende pleide å innvilge et personlig møte med sine fotsoldater før de ble sendt ut på selvmordsaksjoner, har ikke bin Laden kunnet utøve en slik funksjon de siste ti årene. Al-Qaida har dermed måttet tilpasse seg en situasjon der topplederen er fysisk fraværende.

En god indikator på bin Ladens reduserte rolle som inspirator og ideologisk ledestjerne kan vi finne ved å studere jihadistiske nettsider og virtuelle bibliotek over jihadistisk litteratur og propaganda-materiale. Bin Ladens taler representerer kun en liten brøkdel av dette materialet, og de er ikke engang blant de mest siterte verkene. Talene hans betraktes selvfølgelig som viktige og prioriteres ved at de raskt tilgjengeliggjøres på flere språk og i flere formater, men samlekompendier over alle bin Ladens taler finnes knapt nok, og det er ingen Stalin-lignende personkult rundt bin Laden og hans skrifter. Faktisk er det andre propagandaproduk-

ter av jihadistbevegelsens mest innflytelsesrike teolog, jordaneren Abu Muhammad al-Maqdisi. Det mest slående med bestselgerlisten var imidlertid overvekten av filmopptak med unge jihadister i felten. Disse relativt lange opptakene viser alt fra væpnede trefninger, selvmordsaksjoner, trening, livet i felt, kameratskap, til korte opptak med ledende ideologer og kjente martyrer. Klipp fra bin Ladens taler vises i noen av filmene, men bare som en av flere røster, og hans tilmålte sendetid var i sum meget kort.

Hvor viktige disse filmene er i å oppildne og inspirere unge jihadister er umulig å fastslå, men de antas å være svært virkningsfulle. Levende bilder har som kjent en langt sterkere emosjonell effekt på seeren enn tekst og lyd. Al-Qaidas medieselskaper prioriterer antakeligvis filmer fra felten fordi de har erfaring med at disse virker. Kilder i en europeisk sikkerhetstjeneste hevder at når tyske jihadister slipper en film fra sin berømte «jihad-koloni» i

Waziristan, så pakker fem nye rekrutter kofferten og setter seg på flyet til Pakistan. Samtidig kan det tenkes at den mer pressete sikkerhetssituasjonen i Pakistan gjør at filmopptak med prominente al-Qaida-ledere vurderes som så risikabelt at slike opptak ikke kan gjennomføres så ofte. (Dette er sannsynligvis grunnen til at bin Laden har optrådt på relativt få videoopptak siden 2001 og det finnes kun ett filmopptak fra de siste ti årene der han filmes ute i felten sammen med andre al-Qaida-ledere.) Uansett årsak er resultatet at bin Ladens rolle som inspirator synes å ha blitt redusert. Dette betyr videre at hans død ikke uten videre vil undergrave al-Qaidas evne til å rekruttere og inspirere militante islamister til videre kamp. Bin Laden har med andre ord lyktes i å etterlate seg en bevegelse som trolig vil fortsette sitt dødelige virke uten grunnleggeren. Paradoksalt nok har denne transformasjonen av al-Qaida mot en bredere desentralisert bevegelse skjedd, ikke på grunn av, men på tross av, bin Ladens iver etter detaljstyring og autoritære lederstil.

Folkelig oppslutning

Dette bringer oss over på det store spørsmålet om hvorfor sympatien og oppslutningen om al-Qaida har vært såpass stor. I Ibsens berømte teaterstykke om den ekstreme idealisten Brand blir hovedpersonen etter sin død latterliggjort på denne måten: «her hviler Brand; hans sæjr blev skral: én sjæl han vandt, – og hun var gal!». Kontrasten til Bin Ladens minneskrift kunne vel ikke vært større. I flere land med muslimsk majoritetsbefolkning har bin Laden vært langt mer populær enn det man skulle anta, gitt at al-Qaida har stått bak flere av verdens mest dødelige terroraksjoner. Selv om den folkelige sympatien for bin Laden og al-Qaida har gått mye ned siden 2003, er tallene frem-

deles sjokkerende høye. I en meningsmåling fra 2009 var et av spørsmålene «Hvor mye tiltro har du til at bin Laden gjør det rette i verdenspolitikken?». Her var antallet som svarte «mye» eller «en del» i land som Pakistan, Jordan, Egypt, Indonesia, Nigeria og de palestinske områdene mellom 18 og 54 prosent. Tilbake i 2003 var tallene enda høyere, over 70 prosent i Nigeria og hele 15 og 20 prosent i Libanon og Tyrkia, to av de mest pro-vestlige landene i undersøkelsen. Meningsmålinger av denne typen kan selvsagt leses på mange måter, men de indikerer likevel at al-Qaida både har evne og vilje til å mobilisere folkelig støtte, noe som også vektlegges i organisasjonens egne skrifter.

Noe av nøkkelen til å forstå den brede sympatien for bin Laden og al-Qaida er at de har lyktes i å knytte sine ideologiske kampsaker an til brede, allment aksepterte holdninger og tankegods blant muslimer verden over. Dette gjelder særlig forestillingene om Vestens rolle som brutal undertrykker og ondsinnet okkupasjonsmakt. Slike holdninger er ikke tatt helt ut av luften, men næres av en lang historie av vestlige militære intervensjoner i muslimske land, omfattende støtte til muslimske diktatorer og annen militær, politisk og økonomisk innblanding. Mens militante islamistgrupper før al-Qaida i stor grad var nasjonalt orienterte og fokuserte på revolusjon og kamp for islamsk styre i sine hjemland, forsto bin Laden tidlig at bare et ytre fiendebilde ville virke samlenende og skape grunnlag for en bred allianse av islamistgrupper fra mange land. Bin Laden selv hadde en brokete familiebakgrunn; faren var fra Jemen mens moren og hans første kone begge er fra Syria. Det var således naturlig for ham å peke på islam, og ikke nasjonalitet, som den viktigste identitetsskapende faktoren. Han formulerte et enkelt populistisk budskap om at den islamske verden var

124 SAMTIDEN 3 • 2011 OSAMA BIN LADEN: MANNEN BAK AL-QAIDA

under et massivt militært, økonomisk og ideologisk angrep fra aggressive kristne «korsfarer»-makter som allierte seg med autoritære regimer i den islamske verden. Våpnene måtte rettes utad, mot vestlige mål, ikke mot statsmakten i muslimske land. Væpnet frigjøringskamp drevet av fortropper med unge muslimske menn og hjulpet frem av globale nettverk av sympatisører og støttespillere, var svaret. Kampen måtte ikke begrenses av territorielle skillelinjer og geografi. Ved å vektlegge en bred pan-islamisk kamp og ved å rekruttere tilhengere fra et bredt spekter av nasjonaliteter maktet bin Laden å danne grunnlag for allianser og samarbeid på tvers av nasjonale og etniske grenser. Forestillingen om Vestens pågående angrep mot den islamske verden ble dyrket frem gjennom å fokusere på Israels okkupasjon av de hellige stedene i Jerusalem og amerikanske styrkers nærvær i Saudi-Arabia som ble omtalt som korsfarernes okkupasjon av Islams hellige steder. På 1990-tallet ble væpnede konflikter fra Afghanistan, Bosnia og Tsjetsjenia, til Kashmir og de sørlige Filippinene, betraktet som lokale frontavsnitt i den globale kampen mellom Islam og dets ytre fiender. Al-Qaida bidro med penger, krigere og propagandavirksomhet til likesinnede grupper i disse konfliktsonene. Bin Laden posisjonerte seg med andre ord ikke som en religiøs kultleder og livsfjern ekstremist, men tok tak i brennhete politiske kampsaker som motiverte og mobiliserte den muslimske opinionen verden over.

I takt med at bin Ladens terrororganisasjon ble utviklet, endret også verden seg i en retning som i noen grad bekreftet al-Qaidas budskap om et aggressivt vestlig angrep på islam. Golfkrigen i 1991 førte til en permanent utstasjonering av amerikanske kampstyrker i Saudi-Arabia og innledet en periode på nærmere 12 år med kontinuerlig flyovervåking, bombe-

tokt og ødeleggende sanksjoner mot Irak. USAs militære inngripen i den islamske verden økte ytterligere etter 11. september. Afghanistan og Irak ble okkupert av USA-ledete koalisjoner, og amerikanske antiterrorstyrker aksjonerte mot mål over store deler av den islamske verden.

Den brede og massive kampanjen mot al-Qaida og grupperinger, nettverk og enkeltpersoner som ble mistenkt for å stå i ledtog med terroristorganisasjonen, skapte også et klima som, paradoksalt nok, kan ha gjort det lettere for al-Qaida å rekruttere. Radikalisering i muslimske miljøer i Europa ble et voksende problem, og fenomenet «hjemmedyrket» islamistisk terrorisme skapte nye utfordringer for sikkerhetstjenestene. Samtidig forsvant også nyansene i synet på floraen av ulike militante islamistgrupper av mer lokale karakter. På siste halvdel av 1990-tallet hadde Afghanistan blitt tilfluktsted for en lang rekke utenlandske, militante islamistgrupper. Mange av disse var i utgangspunktet motstandere av al-Qaidas fokus på USA og internasjonale massedrapssaksjoner. 11. septemberangrepene og den påfølgende krigen mot terror førte imidlertid til at mange av disse grupperingene ble hardt rammet. De mistet sine treningsfasiliteter og eksterne støttenettverk, og deres gjenværende medlemmer søkte ofte mot al-Qaida. Noen så det som en overlevelsesstrategi og andre i raseri over å ha blitt tvunget til å velge side. Mindre grupper av libyske, algeriske, egyptiske og syriske jihadister sluttet opp om al-Qaida, selv om de tidligere hadde hatt et rent lokalt fokus.

11. septemberangrepene var på mange måter også et kupp mot Taliban-regimet som hadde lagt ned forbud mot å organisere terroraksjoner fra afghansk territorium. Bin Laden hadde avlagt troskapsed til Mulla Muhammad Omar, Talibans øverste leder, men det forhindret ham ikke i å fortsette sin terrorkampanje mot USA.

Talibanregimet falt senhøstes 2001 og er vel det eneste eksemplet etter fallet av Troja i antikkens tid, på at et regime velger å slåss til det siste for å berge en gjest. Spørsmålet om hvorfor Talibanregimet ikke deporterte bin Laden har vært gjenstand for mange analyser. Den mest interessante tolkningen er at Talibanlederne verken hadde nært ideologisk slektskap eller tette personlige bånd til al-Qaida-lederen. Den avgjørende faktoren var at de fryktet at en slik depor-

var opprinnelig et nettverk av hovedsakelig arabiske krigsveteraner. Mange av disse hadde tilknytninger til lokale islamistiske grupper i sine hjemland. Det er liten tvil om at Golfkrigen og den etter hvert permanente utstasjoneringen av amerikanske styrker i Saudi-Arabia bidro til å radikalisere bin Laden og bringe ham på kant med det saudiske regimet som fratok ham statsborgerskapet i 1994. Bakgrunnen for bin Ladens kamp hadde også andre røtter.

” Spørsmålet om hvorfor Talibanregimet ikke deporterte bin Laden har vært gjenstand for mange analyser ”

tasjon ville skape intern splid i Talibanbevegelsen og dessuten ville svekke den eksterne støtten til Taliban fra militante, ressurstyrke miljøer i Pakistan.² Igjen ser vi at bin Ladens status og sympatien for bevegelsen hans ble avgjørende.

Hva er al-Qaida?

I al-Qaidas tidlige historie var organisasjonen i stor grad synonym med bin Laden. Navnet al-Qaida ble ikke brukt i eksterne propaganda, og organisasjonen signerte kommunikéene sine med klingende navn på fiktive grupper, noe som ga grobunn for vidløftige spekulasjoner om at al-Qaida egentlig ikke eksisterte før 11. september, men ble skapt av USAs kamp mot terror. De færreste utenfor ekspertmiljøene kjente til bevegelsen, men de fleste avislesere hadde imidlertid hørt mye om bin Laden. Allerede i august 1998 prydet bin Laden fremsiden på flere norske løssalgssaviser, som den hovedmistenkte bak bombeaksjonene mot amerikanske interesser i Øst-Afrika.

Al-Qaida ('Basen') oppsto i 1988 da Sovjetunionen trakk seg ut av Afghanistan og

Hans rolle som pengeinnsamler, tilrettelegger og frontkjemper i Afghanistan er mest kjent, men bin Laden involverte seg også i Jemen i kampen mot kommunistregimet i sør, stikk i strid med offisiell saudisk politikk. Bin Laden skal etter sigende også ha planlagt å delta i islamistopprøret mot det sekulære og brutale Baathregimet i Syria mellom 1979 og 1982.

I 1996 erklærte bin Laden krig mot USAs nærvær i Golfen, og våren 1998 ble krigserklæringen utvidet til å gjelde amerikanere, sivile som militære, over hele verden. Erklæringen ble etterfulgt av to koordinerte selvmordsaksjoner mot de amerikanske ambassadene i Kenya og Tanzania, aksjoner som krevde over 220 menneskeliv. I oktober 2000 ble et amerikansk krigsskip ved anker utenfor Jemen forsøkt senket av to selvmordsaksjonister i en småbåt fylt av sprengstoff. 19 personer ble drept i angrepet. Den 11. september 2001 ble fire amerikanske fly kapret. Tre av dem ble styrtet inn i henholdsvis World Trade Centers tvillingtårn i New York og Pentagon-bygningen i Washington D.C. Omkring 3000 personer omkom i den verste terroristhendelsen i moderne his-

torie. Bin Ladens rolle i disse hendelsene er relativt uomstridt. Han var tett involvert i planleggingen og organiseringen av disse operasjonene. Han ble, for eksempel, forevist rekognoseringsbilder fra Øst-Afrika og pekte selv ut hvor han mente varebilen med bombelasten burde kjøre. Han hadde også personlige møter med Muhammad Atta, lederen for 11.septemberaksjonistene. Bin Laden tok imidlertid ikke på seg ansvaret for noen av disse aksjonene før flere år senere. For utenforstående kunne det derfor se ut som USA manglet ugjen- drivelige bevis for at bin Laden faktisk sto bak disse terroraksjonene. De fleste lot seg likevel overbevise om hans delaktighet i 11.septembermassakren av et internt videoopptak som ble funnet i Kandahar, Afghanistan i november 2001, der bin Laden forteller om sin rolle i aksjonen. På vårparten 2001 hadde dessuten rettsaken mot de mistenkte bak Øst-Afrikabombene i 1998 frembrakt et vell av ny informasjon om al-Qaida. Høringene fikk bred mediedekning i mange land, og det var en voksende erkjennelse av at bin Laden sto i sentrum for en global terroristorganisasjon av betydelig omfang og slagkraft.

Dersom man kortfattet skal beskrive al-Qaida i dag, begynner man gjerne med

Nord-Afrika. Det finnes også en rekke regionale og nasjonale terrorgrupper som har ulike grader av tilknytning til al-Qaida, som for eksempel den somaliske islamistgeriljaen al-Shabaab. Det tredje nivået er en bredere ideologisk bevegelse av sympatiserende grupper og enkeltpersoner uten fast organisatorisk tilknytning. En viktig del av det tredje nivået er de mange støtte-nettverkene i Europa, USA og Midtøsten. Disse driver ulovlig pengeinnsamling, rekruttering og propagandavirksomhet til støtte for jihadistiske opprørsgrupper i Irak, Afghanistan, Jemen, Libanon, Algerie etc. Miljøene er ofte løst organiserte rundt karismatiske lederskikkelser med krigserfaring fra Afghanistan eller andre sentrale fronter i al-Qaidas kamp. Disse har gjerne tilegnet seg tilstrekkelig teologisk skoloring til å kunne formidle al-Qaidas ideologi på en troverdig måte.

Al-Qaidas historie siden 1988

Al-Qaidas historie kan gjerne deles inn i fem faser: (i) Etableringsfasen 1988–1996; (ii) Afghanistan 1996–2001; (iii) etter Talibans fall (2001–2003); (iv) Irakperioden 2004 til 2007 og (v) Afghanistan-Pakistanperioden fra 2007 til i dag.

” Å slåss mot USA var ikke førsteprioritet for al-Qaida ” i den tidlige perioden

å skissere tre relativt separate nivåer: Det første er al-Qaidas sentralorganisasjon som utgjør lederskapet og deres medarbeidere i Pakistan. Disse teller bare noen hundre personer og opererer under meget stort press på grunn av amerikanske droneangrep og pakistanske militæroffensiver mot fristedene deres. Det andre nivået er al-Qaidas regionale avdelinger. De viktigste opererer i Irak, i Golfområdet og i

I den tidlige etableringsfasen var organisasjonen først basert i Peshawar fram til 1992. Byen var også hovedsetet for afghanaraberbevegelsen som bin Laden hadde vært med på å organisere under den afghanske frigjøringskrigen. Etter Sovjetunionens uttrekning begynte bin Laden å tilbringe mer tid i Saudi-Arabia, der han også ble et samlingspunkt for arabiske krigsveteraner. Det var likevel Peshawar

som ble fødestedet for al-Qaida, og det var hit bin Laden rømte da hans uoverensstemmelser med det saudiske regimet tilspisset seg i 1991. I 1992 bestemte imidlertid bin Laden seg for å flytte organisasjonen til Sudan etter en invitasjon fra landets nye ideologiske leder Hassan al-Turabi, en av de mest markante skikkelsene blant islamistbevegelsene på 1990-tallet.

Å slåss mot USA var ikke førsteprioritet for al-Qaida i den tidlige perioden. Bin Ladens hjertebarn etter at frigjøringskrigen i Afghanistan var avsluttet, var å nedkjempe kommunistregimet i Sør-Jemen. I Sudan opererte al-Qaida mer som et investeringsselskap med et vell av investeringer i landbruk, veibygging og internasjonal handel. Selv om det ble drevet noe militær trening på bin Ladens eiendommer i Sudan, brukte al-Qaida-lederen mye tid på sine økonomiske foretak. Han var også aktivt involvert i politisk polemikk mot det saudiske regimet, blant annet via et mediekontor som han fikk opprettet i London i 1994. Et attentatforsøk mot bin Laden, sannsynligvis iscenesatt av saudisk etterretning, bidro til å hardne frontene. Det samme gjorde USAs manglende vilje til å trekke ut sine militære styrker fra Saudi-Arabia, noe som var motivasjonsfaktoren for to store terroraksjoner mot amerikanske militære mål i Saudi-Arabia i 1995 og 1996. Al-Qaida sto bak det ene av angrepene i 1995, men sannsynligvis ikke det siste. Navnet Osama bin Laden dukket også opp i den amerikanske etterforskningen etter bombeaksjonen mot World Trade Center i New York i 1993 og flere andre terrorkomplott i USA på begynnelsen av 1990-tallet. Etter sterkt press fra amerikanske, saudiske og egyptiske myndigheter ble bin Laden og hans tilhengere tvunget til å forlate Sudan og reise til Afghanistan. Al-Qaida-lederen mistet dessuten store deler av sine investeringer og formue.

Dette forhindret imidlertid ikke Afghanistanperioden (1996–2001) fra å bli en glansperiode for al-Qaida, som nå vokste seg til å bli en global terrortrussel. Sammenlignet med situasjonen i Sudan, fikk al-Qaida langt større handlefrihet i Afghanistan, og organisasjonens virksomhet ble kraftig utvidet. De tre metaforene *investeringsselskap*, *utdanningsinstitusjon* og *fortropp* gir en god beskrivelse på hvordan al-Qaida fungerte i denne perioden. Ved å yte finansiell, militær og annen støtte til lokale militante islamistgrupper, virket al-Qaida som et slags investeringsselskap, en fødselshjelper som bisto i oppstartfasen. I motsetning til al-Qaidas egen organisasjon, fikk disse lokale avleggerne større autonomi, og bin Laden tok ikke mål av seg til å detaljstyre disse. Kjenninger av bin Laden i afghan-araberbevegelsen var gjerne ledende skikkelser i disse gruppene. På 1990-tallet fremsto de som slagkraftige, og ideologisk sett ekstreme, islamistgrupper i Sørøst-Asia, Nord-Afrika og Midt-Østen. Al-Qaida fungerte også som en type *utdanningsinstitusjon* eller *åpent universitet*. Ved å bistå i etableringen av en rekke treningsleire først og fremst i Afghanistan, men også på Filippinene, i Jemen og andre steder, ble al-Qaida gradvis den mest sentrale utdanningsinstitusjonen for militante islamister og tiltrakk seg rekrutter fra hele verden. Betydningen av disse treningsleirene kan knapt nok overvurderes. De var essensielle i å omdanne ekstremistiske amatører til profesjonelle terrorister. Al-Qaidas rolle som *fortropp* er tydeligst i terroraksjonene: Al-Qaida gjennomførte overraskende få aksjoner i denne perioden, men de var desto mer ambisiøse og spektakulære. De simultane terroranslagene mot de to amerikanske ambassadene i Tanzania og Kenya i august 1998, det maritime selvmordsangrepet mot USS Cole i Jemen i oktober 2000, og ikke minst 11. septemberangrepene var hver på sin måte

nyvinninger blant terrorismens mange aksjonsformer. Operasjonene krevde flere års planlegging og var ment å skulle sjokkere fienden, inspirere tilhengere og sympatisører og demonstrere at USA ikke var uslæelig og allmektig, men kunne ydmykes og rammes hvor som helst i verden, ja til og med dets militære og finansielle hoverkvarter kunne legges i grus.

Det er noe uklart i hvilken grad bin Laden selv var sentral i å stake ut kursen for al-Qaida mot en global konfrontasjon

og på den måten fremhevet gruppen som en verdig motstander i en global duell, gjorde at al-Qaida ble et «merkenavn» og fikk en stjernestatus som ingen andre terrorgrupper kunne utfordre. Perioden var også preget av al-Qaidas voksende evne og vilje til å bruke moderne informasjonsteknologi for å nå ut til nye tilhengerskarer. Organisasjonens media og propagandabyråer ble mer effektive og gjorde al-Qaida bedre i stand til å sette agenda og promotere sin «fortelling» og ideologiske

” Al-Qaidas ideologiske budskap ble på mange måter utmeislet som et motstykke til USAs proklamasjon av en «ny verdensorden» ”

med USA, eller om han lot seg påvirke i den retningen av de mer erfarne egyptiske og syriske ideologene som han begynte å omgi seg med fra slutten av 1980-tallet. Uansett var doktrinene om global jihad ny i islamistisk tenkning og var i stor grad et produkt av den endrete geopolitiske situasjonen etter den kalde krigens slutt. Al-Qaidas ideologiske budskap ble på mange måter utmeislet som et motstykke til USAs proklamasjon av en «nye verdensorden».

Perioden etter Talibans fall senhøstes 2001 til 2003 innledet en ny periode for bin Laden og al-Qaida, preget av sterk svekkelse av organisasjonen, dets ressursgrunnlag, tilfluktsteder og treningsleirer. Som et resultat av USAs kamp mot terror ble svært mange sentrale personer i al-Qaidas organisasjon enten drept eller tatt til fange, og dets operasjonelle miljø i de fleste verdensdeler ble langt mindre gjestmildt enn før. Al-Qaidas ideologiske appell, derimot, syntes å bli stadig sterkere. Den enorme medieoppmerksomheten mot gruppen, og det faktum at USA erklærte krig mot bin Laden og hans organisasjon

forståelse av USAs krig mot terror. Al-Qaidas fiendebilde endret seg også noe i denne perioden. Som respons på at svært mange land stilte seg sammen med USA i kampen mot al-Qaida og sendte militære styrker til Afghanistan, ble en lang rekke av USAs allierte, spesielt i Europa, spesifikt truet med terroraksjoner.

Man vet svært lite om hva bin Laden selv foretok seg og hvor han oppholdt seg i perioden etter 2001, etter flukten fra Afghanistan. Det hevdes at han flyttet inn i Abbottabad-kompleksen så tidlig som i 2005. Et filmklipp av bin Laden og hans nestleder, den egyptiske jihadistveteranen og legen Ayman al-Zawahiri fra september 2003, viser de to al-Qaida lederne vandre sammen i et ulendt, delvis skogkledd fjellterreng. Det er heller ingen kjente vitnesbyrd fra jihadistlitteraturen eller rettsaker som beskriver møter med bin Laden i tiden etter 2002. De viktigste kjente kildene om bin Laden i denne perioden er derfor hans innspilte taler som ble sendt til arabiske nyhetskanaler og spredt på jihadistiske nettsider. Disse viser en person som var

oppdatert på det globale nyhetsbildet og meget bevisst på å utnytte sin påvirkningskraft, både gjennom temavalg, hvilket publikum han henvendte seg til og ikke minst når det gjelder tidspunktet for talene. Eksempelvis ble bin Ladens tale til det amerikanske folket, rett før det amerikanske presidentvalget i 2004, av flere betraktet som tungen på vektskålen som fikk opinionen til å svinge i president George W. Bushs favør.

Den neste perioden, Irakperioden (2003–2007) ble preget av ettervirkningene av den USA-ledete invasjonen i mars 2003. Den påfølgende okkupasjonen ga ikke bare grobunn for et enormt oppsving i anti-amerikanisme, en dyp splittelse i transatlantiske relasjoner og økende mistro mot Vesten i den muslimske verden. Krigen i Irak banet også vei for etableringen av en helt ny front for al-Qaida og danningen av en meget slagkraftig irakisk opprørsbevegelse som bevegelsen kunne støtte seg på. Mellom 2004 og 2006 ble Irak den desidert mest omtalte fronten i al-Qaidas propaganda og på al-Qaida-sympatiserende nettsider. Høsten 2004 etablerte al-Qaida sin første formelt utnevnte regionale bransje, eller filial, i nettopp Irak. Denne organisasjonen, «al-Qaida i landet til de to elvene» (AQI) lyktes i å tiltrekke seg et stort antall rekrutter, hovedsakelig fra den arabiske verden, til selvmordsoppdrag i Irak. AQI ble også en såpass dominerende kraft i den irakiske opprørsbevegelsen at det brøt ut sterke interne konflikter mellom AQI og de mer nasjonalt orienterte sunnimuslimske opprørsgruppene. Også utenfor Irak ble al-Qaidas terroraksjoner mye preget av situasjonen i Irak. I Europa ble den nederlandske filmskaperen Theo Van Gogh drept i et attentat i 2004. Samme år sprengtes ti bomber på tog i rushtrafikken i det sentrale Madrid. Året etter, i juli 2005, detonerte fire selvmordsbombere ladningene sine i undergrunnen og

i en buss i London. Over 240 mennesker ble drept i disse aksjonene. Samtlige aksjoner ble helt eller delvis begrunnet med at vertslandene hadde militære styrker i Irak. I kjølvannet av Irakkriegen innledet al-Qaida også en lengre terrorkampanje i Saudi-Arabia under ledelse av en annen slagkraftig regional filial, «al-Qaida på den arabiske halvøy» (AQAP).

Under Afghanistan-Pakistan (AfPak)-perioden fra 2007 til i dag er situasjonen preget av at AfPak-regionen igjen er kommet i fokus. Etter flukten fra Afghanistan senhøstes 2001 og våren 2002 viet al-Qaida forholdsvis lite oppmerksomhet til dette krigsteateret, sammenlignet med Irak og Saudi-Arabia etter 2003. Omslaget kom i 2005, da fire al-Qaida-aktivister maktet å rømme fra en fangeleir ved den amerikanske basen i Bagram i Afghanistan. Samtidig begynte Taliban-geriljaen for alvor å gjøre seg gjeldende som en militær utfordring for koalisjonsstyrkene. Man var vitne til en dramatisk økning av selvmordsaksjoner, veibomber og andre taktikker som hittil hadde vært ukjent i Afghanistan og som antakeligvis skyldtes inspirasjon og erfaringsoverføring fra Irak og andre krigsteatre. I denne perioden fremsto Afghanistan mye klarere som en kampfront for al-Qaida. En indikasjon på dette er at al-Qaida i mai 2007 kunngjorde navnet på lederen for sin regionale frontavdeling i Afghanistan, «Al-Qaida i Kurasans land» (AQA). I motsetning til dets søsteravdeling i Irak, som tok mål av seg å lede hele opprørsbevegelsen, har AQA inntatt en langt mer lavprofilert og ydmyk holdning til sin vertsorganisasjon, Taliban. Al-Qaida støtter Taliban med rådgivere og militære eksperter. De assisterer Taliban med sitt propaganda- og medieapparat, og det antas at al-Qaida også må yte finansiell støtte til Taliban-geriljaen. Al-Qaida har få egne styrker i Afghanistan og har meget begrenset operativ innflytelse i

landet som helhet, men dets effektive propagandapparat bidrar til å synliggjøre Taliban kamp. Mye tyder imidlertid på at al-Qaidas forhold til Taliban har vært preget av motsetninger og konflikter, og at alliansen er mindre bunnsolid enn det førsteintrykket skulle tilsi. Men på tross av dette har det ikke lyktes NATO, USA og den afghanske regjeringen å splitte Taliban og al-Qaida.

Skiftet mot Af-Pak-regionen ble også tydeligere ved at al-Qaidas regionale avdeling i Irak ble kraftig desimert som resultat av rivalisering internt i opprørsbevegelsen, samtidig som Pakistan seilte opp som en stadig viktigere arena. I 2007 eskalerte konflikten mellom islamistiske opposisjonsgrupper og det pakistanske regimet dramatisk da regjeringsstyrker stormet *Lal Masjid* («Den røde moské») der tusenvis av islamistiske aktivister og studenter hadde forskanset seg. En serie store selvmordsaksjoner fulgte, og titalls pakistanske islamistgrupper, de fleste med fotfeste i de uregjerlige stammeområdene, gikk sammen i en bredere allianse under navnet *Tehrik e-Taliban* i desember 2007. Disse gruppene fremsto som nære støttespillere for al-Qaida og gjennomførte en rekke terroraksjoner mot vestlige mål i Pakistan i samarbeid med al-Qaida. Opprøret i Pakistan har i perioder hatt såpass stort omfang at betydelige geografiske områder har vært helt under opprørernes kontroll. Samtidig har USA eskalert luftkampanjen sin med førerløse fly (droneangrep) i de pakistanske grenseområdene, noe som har økt presset mot al-Qaidas baser i området.

Bin Laden og al-Zawahiri har i perioder uttalt seg noe motstridende om al-Qaidas politikk vis-à-vis Pakistan. Bin Laden selv har flere ganger oppfordret til attentater på pakistanske ledere og opprør mot regimet, mens al-Zawahiri har manet til ro, til å unngå konfrontasjon og heller konsentrere ressursene om å bistå Tali-

ban-geriljaen i Afghanistan. Ifølge lekkasjene om Abbottabad-dokumentene skal bin Laden ha vurdert å slutte fred med det pakistanske regimet. Stiltiende våpenhviler mellom stater og al-Qaida er ikke helt ukjent. Al-Qaidas regionale avdeling i Nord-Afrika (AQIM) antas å ha en slik forståelse med Mali, hvis regjeringsstyrker ikke har kapasitet til å eliminere AQIMs nærvær i landet. Det samme har vært situasjonen i Jemen der al-Qaida i noen perioder har hatt et betydelig nærvær. Bin Ladens tanker om våpenhvile viser kanskje at man ikke helt skal utelukke muligheten av at al-Qaida kan utvikle seg i retning av en mer politisk orientert bevegelse.

Et tidsskille for al-Qaida?

Det er for tidlig å fastslå at bin Ladens død vil bli et markant tidsskille for al-Qaida. Vi vet ennå ikke hvor avhengig al-Qaida var av dets ubestridte toppleder i 23 år. Al-Qaida har allerede utnevnt en etterfølger – ikke uventet ble det Ayman al-Zawahiri som har vært al-Qaidas nestkommanderende siden 1990-tallet og en av bevegelsens mest artikulerte strateger og tenkere. Han vurderes som mindre karismatisk enn bin Laden, og meningsmålinger i den arabiske verden viser at han på langt nær er så populær som sin forgjenger. Men for USA er bin Ladens død en viktig merkestein. Mer enn noen annen ble bin Laden det viktigste fiendesymbolet i USAs kamp mot terror i tiden etter 11. september. Hans død har derfor skapt et mulighetsrom for en nye amerikansk utenrikspolitikk der terrorbekjempelse har en mer nedtonet rolle og ikke minst i Afghanistan der USA ønsker en gradvis uttrekning. President Barack Obamas uttalte intensjon om å redusere amerikansk troppepresens i Afghanistan med 33 000 innen sommeren 2012 er et tydelig tegn på at man på sikt ønsker et mye mindre militært «fot-

avtrykk» i kampen mot terror enn det som nå er tilfelle.

Abbottabad har imidlertid etterlatt seg noen lærdommer om hva man vet, og tror man vet om al-Qaida. Antakelser er og blir antakelser og er ikke nødvendigvis korrekte. For oss som forsker på al-Qaida og internasjonal terrorisme bør hendelsen anspore til større ydmykhet om hva man faktisk vet om al-Qaidas interne forhold. De mange feilslåtte gjetningene om bin Laden illustrerer en av de største utfordringene ved studiet av klandestine bevegelser: Pålitelig informasjon er man-

gelvare, og generaliseringene baserer seg ofte på bruddstykker av usikker informasjon. Mens al-Qaidas ideologiske tekster og propagandamateriale er lett tilgjengelig for akademiske studier, er det langt mer risikabelt å forsøke å si noe fornuftig om lederskap, interne organisasjonsforhold, autoritetsstrukturer og intern maktkamp. Relativt små mengder av nye funn kan fort kullkaste tidligere antakelser. Således bør Abbottabad-hendelsen være en spore til ettertanke og refleksjon over skillet mellom viten og gjetninger i studiet av al-Qaida.

NOTER

- 1 Henrik Ibsen, *Brand* (København: Gyldendalske boghandels forlag [F. Hegel & søn], 1903, femte opplag), femte akt, side 242.
- 2 Anne Stenersen, *Brothers in Arms: Explaining the relationship between al-Qaida and the Taliban, 1996–2001*. (Oslo: PhD-avhandling, 2011).

UNIVERSITETSFORLAGET.NO

Torbjørn Røe Isaksen og Henrik Syse (red.)

Konservatisme

Konservatisme inneholder en rekke norske oversettelser av sentrale tekster i konservatismens idéhistorie. Redaktørene har skrevet korte innledninger til tekstene, samt en større introduksjon. Her gis et samlet grep om denne politiske ideologien som har forstått seg selv som antiideologisk og ikke-politisk, og som har tålmodighet og varsomhet som noen av sine fremste dyder.

«Til sammen utgjør boka den viktigste og mest sammenhengende beskrivelsen av konservatismen som er kommet på norsk på mange år.»
John Olav Egeland, Dagbladet

Kr 349,-

Nikolai Brandal, Øivind Brattberg og Dag Einar Thorsen

Sosialdemokratiet

Fortid – nåtid – framtid

Siden første halvdel av 1800-tallet har sosialdemokratiet vært en distinkt politisk retning, og siden 1930-tallet har det vært en sentral del av norsk politikk og samfunnsliv. Dette er den første boka på norsk som analyserer sosialdemokratiet som ideologi og politisk praksis. *Sosialdemokratiet* er en samlet fremstilling som diskuterer de politiske utfordringer i vår egen samtid og for fremtiden, med sosialdemokratiets idégrunnlag og historie som utgangspunkt.

Kr 329,-

Kjøp bøkene i bokhandelen eller på
• bestilling@universitetsforlaget.no
• www.universitetsforlaget.no
• tlf. 24 14 76 55

UNIVERSITETSFORLAGET

